

„Nemcsak munkával él az ember”

*Természeti népek**

MÓJZESNÉ SZÉKELY KATALIN

Minél távolabbra tekintünk vissza az emberiség múltjában, annál több a homály. Mégis vessünk egy pillantást erre a különös világra, amely évmilliókat jelent. Divatról ott a szó mai értelmében nem beszélhetünk. Bár, ha végignézel egy Amazonas-menti kajapó férfin, nem fogod azt állítani, hogy ne adna magára: „Alsó ajkában 6 cm átmérőjű nagy ék (csészealjszerű korong) van, hím vesszejét kis tok fedi, a fülcimpába fűrt nagy lyukakból kis gyöngysorok lógnak. Egész testét fekete-vörös színű festett minták borítják, szemöldöke, szempillája kiszedve, testszőrzete leborotvált. Haja a fejtető egy pontjáig le van borotvált, ám kétoldalt és hátul nagyra növesztve szabadon lóg.” (1)

Tudd, hogy amikor természeti népet mondok, azokra gondolok, amelyeket gyakran „primitívek”-nek vagy „vadak”-nak neveznek lekicsinylő hangszíval, mert „megrekedtek” a fejlődésben! Sokan úgy gondoljuk, nem ez a lényeg, hanem az a másság, mely a gondolatvilágukat jellemzi. Nem voltak olyan gyakorlatiasak és képzetek, mint a modern emberek, de volt fantáziájuk és közvetlen kapcsolatban álltak a természettel. Mágus volt az ősember – varázsló – és a maga ösztönös módján összekapaszkodott a többiekkel.

Tudd azt is, hogy amikor természeti népet mondok, szélesen értelmezem a jelentését! Időben gondolom azt a „történelem előtti” kort, amelyet millió évre teszünk; amikor a mai Kenya vidékén emberszerű lény maradványai kerültek a földbe. 2,6 millió éves a Rudolf-tó melletti – 2 koponya és kőszerszám. Közelebbről arra a szenzációra is gondolok, amit Európa emlékezte őriz: 100 ezer éves a Neander-völgyben előkerült ősrünk, „aki” 70 ezer év alatt benépesítette a földet, és 30 ezer éves kultúrát hagyott ránk. A jégkorszak végi-kőkorszaki ősrünknek szerszáma volt, rátalált a tűzre és képeket festett a barlangjában.

Térben ma is jelen vannak a természeti népek: Afrikában, Ázsia, Amerika bizonyos részein megőrizték az ősi életformát, amely nem rosszabb vagy jobb, csak más, mint az ipari társadalmaké. Vadászat, gyűjtögetés – állatszeliidítés, földművelés e hosszú időszak állomásai. Gondolom, megértetted: nem vesszük sorra időben és térben ezeket a népeket, csak megpróbálunk megragadni egy, a mienktől eltérő gondolkodásmódot és szokásrendszert, amelyet:

- a régi népek emlékeinek tanulmányozása,
- a természeti állapotú mai népek megfigyelése és
- a gyermeki gondolkodás segít megérteni.

* Részlet a szerző *A divat, az öltözködés és a szépségápolás története* c. tankönyvének kéziratából.

Életmód, szellemi élet

Neves szociológus írt arról, milyen nehéz lenne eldönteni Kukorica Jancsiról (János vitézről): vajon a munkáját végezte vagy a szabad idejét töltötte, mikor terelgette nyáját, fújta furulyáját és ölelgette Iluskáját. – A munka és a szórakozás mai elkülönülése ismeretlen volt korábban.

Vallásos hit – művészet

Az „őseMBER” életében a *vallásos hit mágikus* (varázslással összekapcsolt) formája, valamint a *művészet* hozzátartozott a mindennapi tevékenységhez. A barlangi rajzok beszédesek, ha jól kérdezzünk. A sötét barlangok falán, ahol csak mesterséges fényben lehetett látni, gyönyörű rajzokat találtak. Bizonyára nem – csak – saját gyönyörűségére alkotott az őseMBER. A vörös, fekete, sárga színekben pompázó rajzok funkciót töltöttek be. A lerajzolt vad biztosította a sikeres vadászatot.

Az emberiség történelmének ez a szakasza a *létért való küzdelemről* szól. Gondolj bele a történész állításának igazságába: „Az ember, a teremtés koronája, társaitól elhagyottan, izoláltan tekintve, a mindenség leggyengébb, leggyámoltalanabb teremtménye. Támadó, valamint védelmi fegyverek híján vadállatok, külellenségek, majd a viszontagságos időjárás martalékaiként: egyrészt képtelen a nélkülözések elviselésére, másrészt egyedül alkalmatlan a kedvező körülmények kihasználására... S a természet e törékeny, e gyenge teremtménye mégis a föld, a mindenség urává emelkedett.” (2)

Gyengébb a nagyvadaknál; nem fut úgy, mint a nyúl; nem lát úgy, mint a sas; nem hall úgy, nincs olyan jó szimata, mint a kutyanak; nem változtatja színét, mint a kaméleon – mégis a világ ura. Társult és társadalmat hozott létre, kialakította az együttélés szabályait, hogy működőképes legyen a társadalom. A nyelvvel, a munkával és az alkotással utat talált kortársaihoz és hozzánk. Az *őseMBER kegyetlen törvényei, szigorú vallása és kimért szertartásai egy tőről fakadnak*; mint ahogy az istenség, a törzsfőnök és a szertartásmester is egy személy volt. A mai udvariasság ősi törvénye az erősebbnek való alávetésen alapul. Az enyhe meghajlás, a lábcsokból szelődött, mellyel a legyőzött illeték. *Alkalmazkodás* az ismeretlenhez és kegyeinek elnyerése: ez az ösztönös értelmezés alakította a gondolatvilágát, amely állatkultuszban, a tárgyak imádásában, földön-túli istenhitben, tabukban jelent meg. Termékenységű áldozatai, halottkultusza a gonosz szellemek elűzését és a jók megnyerését szolgálták.

Az első rajzokon emberalak nincs, vagy csak elvétve. Ez esetben az alakok a jégkorszakban is ruhátlanok, és ha nők, akkor viselősek. A nő figurák jól megtermettek. A földművelő népek *női szépségeszménye* is a *jól táplált nő*. Az „elefánt-járású” asszony megszerzése a cél. Volt, ahol súlyra vették a menyasszonyt, ha elég nagy volt a fara. Ma is vannak népek, pl. a hottentották, akik hizlalják a fart, vagy sokszorosan körbetekerik a csípőt, hogy nagyobbnak lássék. (S, divat, ó! a XIX. század végén megjelenik Európában a „turnűr”, a farpántos szoknya.) Suriwana női hatalmas lábikrát fejlesztettek. Elkötik lábukat bokában – mert ez tetszik a karib férfinak. A pápua nő akkor szép, ha nagy az orra és a melle: „Valamiképpen olyan szépségideálok alakulnak ki, amelyek *megkövetelik az emberi test eltorzítását. Ellaposítják a homlokokat, megnagyítják az ajkakat, lehúzzák a fülcimpákat, cukorsüveg alakúra kényszerítik a koponyát, ellaposítják az orrot stb.* csak hogy elérjék a divat által megkövetelt formát. A divat mögött *szépségeszmény, a felsőbbrendűség kiválasztott típusa* húzódik meg, és azt kell föltételeznünk, hogy voltaképpen ennek elérése a divat célja.” (3)

Emberi kapcsolatok

Fordulatot jelentett az *emberi kapcsolatokban*, amikor a far és a hát helyett az arc, a mell, az öl érdekelte a férfit. Szembefordult a nő, ölelkeztek. Ettől kezdve *partnerre*

váltak, társak lettek. A vadásztársadalomban férfiuralom volt. Voltak nőuralmú társadalmak is a későbbiek során.

Bizonyára hallottál az amazonokról!

Az Atlanti-óceán mentén a férfi fekszik gyermekágyat ma is. Hosszú ideig nem kel fel, jóval azután sem, hogy az anya már dolgozik. Új-Guineában, a csabuliknál a férfinak csak vonzónak és kellemesnek kell lennie. Zenél, énekel, míg a nő dolgozik.

A férfi férházban lakik felavatásáig. Gyakran nősülése után is külön házban él és ellátja magát. Az is jellemző, hogy önálló otthona van, de a feleség vagy – több neijűség esetén – a feleségek felváltva látják(k) el.

A *családi élet* és a *szexualitás* változatos formát mutat, és nagyon komolyan veszik. Poligámia esetén a nők „feleségtárs”-nak nevezik egymást, és a féltékenységet nem ismerik. A férfi anyagi lehetőségein múlik, hány feleségnek tudja megteremteni a külön házat. Minél többen vannak, annál jobban el lehet osztani a munkát.

Szokásban volt a *menyasszony váltság*, ajándék, hozomány. Ez lehetett pénz, élelem, dísz tárgy, vagy menyasszonycseré (a vőlegény húgát odaadták a menyasszony bátyjának). Megesett, hogy ledolgozta a férfi a váltságot, szó szerint „megkereste” a feleségét. Ez nem egyszerűen üzleti ügy. Kifejezte vele a férjjelölt, hogy hálás a lány felneveléséért, és mert éppen neki adják. „Helyettesítő” is az ajándék, hiszen kiesett a családból egy munkaerő. Jelenti azt is, hogy a nő értékes az új családjának. Így törvényesítik a házasságot. Gyakran nyilvánosan megtekinthető a hozomány. A lány szülei is adnak ajándékot, de az kisebb értékű. Megesik, hogy veszekedéssé fajul az egyezkedés. A bozótnegeteknél 5 év korkülönbség az ideális – házasság esetén – a több: erkölcstelen. A szűzesség nagy érték, külön szűzességőrzési díjat fizet a férfi. A válás könnyű és a megcsalás megengedett. Terhesség alatt hetekig intenzív nemi életet élnek, ennyi idő alatt fogan meg tudásuk szerint a magzat. A szülés után 13 hónapig nem szabad a feleséggel hálalni.

Fekete-Afrikában (Zambia, Zimbabwe) megengedik a nőnek a *házasságon kívüli nemi életet*. Vendégbarátság címén bizonyos csoportokon belül a feleségcsere is természetes. A megerőszakolás sem tiltott. A nandi fiúk ünnepeken, nyilvánosan tartanak szexuális együttlétet a felnőttkor küszöbén. Ilyenkor végigrohannak a falun, és szerelmeskednek a lányokkal, asszonyokkal – akik útjukba akadnak. Ez 2-3 hónapig tart. Ha ellenállnak, megerőszakolják őket. Az eszkimó férfi barátsága jeléül felajánlja felesége szolgálatait vendégének. Sértés visszautasítani.

Jellemző az érzéki örömek megléte és elfojtása egyaránt. A különböző kultúrák a *két nem kapcsolatát* és a nemiséget is más módon ítélik meg. Néhol a nők vonakodása jellemző. Helyenként a szülők összevarrják a kislányok nemi szervét – a szűzességet őrizvén (Etiópia, Szomália, Szudán). Máshol, pl. a közép-afrikai bantuknál, már serdülőkorban megszerzik a lányok a szexuális tapasztalatot: idősebb férfiaktól. Emellett a falu öregasszonyai kis csoportokban felkészítik őket az életre: a gyermekgondozásra, a férjjel való bánásra és a rituális ismeretekre. *Szexuális oktatást* is kapnak. Fekve és állva tanulják a férfinak „kedves” mozdulatokat. A parék kis agyagfigurákon látnak szexbemutatót. A pagarók egy kultikus fa körül a fával „szeretkezve” tanulnak. Máshol az idős nők ujaikkal vagy kukoricacsővel készítik elő a kislányokat az érintkezésre. Helyenként állatbőrbe öltözött férfiak szeretkeznek velük, mintegy tanítási gyakorlatként.

Sok helyen nem tudják, hogy a közösülés, menstruáció, terhesség és a szülés összefügg. Hiedelmük szerint: szellem teszi be a bébit a nő hasába (a szűzébe nem tudja); a fiú az apából, a lány az anyából bújik elő. „Akkor még apám hasában voltam” – meséli az indián gyermek.

Vallási jelentése van a *menstruáció* megítélésének: *tisztátalan* a menstruáló nő: külön költöztetik és bezárják; étel tőle nem fogadható el. Az Amazonas menti indiánok-

nál a nemi érés első alkalma tisztátalan. Elkülönítik a lányt a kunyhó sarkában. Anyja ad neki ételt és este lopózhat ki mosdani a folyóhoz. Azután bemutatják a közösségnek felékesítve és fényes mulatsággal riasztják el a démonokat. Mindenki tép a lány hajából egy szálát, aki kendőt kap és viseli, míg ki nem nő a haja. Ettől kezdve szabadon szerelmeskedhet. Gyakran korábban is együttélnek kicsi lányok férfiakkal. Szüzességük elvesztése nyilvános: letépi viselt szalagjukat vagy éppen ágyékkötőt kapnak. Óceániában a lányoknál 6-8, a fiúknál 10-12 évesen kezdődik a nemi élet. A szüzesség ismeretlen. Egy térben élnek szüleikkel, így tapasztalatuk is van. Melanéziában csoportos szex van. A szerelmes fiú leharapja a lány szempilláját, de a csók ismeretlen. Vannak falvak, ahol 300 napra „szerelemtanulásra” kölcsönzik a lányokat. Gyakori a nőrablás és szöktetés is. Polinéziában a fehér bőrű és kövér lány a kelendő. Tahitin ugyanezért sötétbe zárják és hizlalják őket.

Életmód

A Kalahári félsivatagi részén élő busmanok *életmódját* 18 hónapig vizsgálta egy kanadai tudós, Lee. Az időjárás függvényében hol szétválnak – ha van elég víz – hol összegyűlnek az egyetlen vízforrásnál, 25 fős csoportokban. Gyűjtögetés és vadászat a nembeli munkamegosztás alapja. Húst, mongongómagot és sok más növényt esznek. 10%-kal több kalóriát fogyasztanak, mint az USA ételmezési minisztériumában napi mennyiség. Ennek 2/3-a növényi eredetű (a fehérje 60%-a is). Akkor esznek húst, ha kevés a növény. Mennyi erőfeszítést kíván ez és milyen életminőséget biztosít? – „...átlagosan két és fél napot dolgoznak egy héten, s mert a munkanap 6 órás, a heti munkaidő 15 óra. És mindezt egy olyan étrendért, amely jócskán meghaladja a nyugati szabványokat. Mi több, a fiatalok általában húszéves korukban kezdenek dolgozni, és hatvanéves koruk táján vonulnak nyugalomba. A fiataloknak *van idejük arra, hogy játsszanak és szórakozzanak*, az időseket pedig megbecsülik tapasztalataikért. Ez a lét, amely egyáltalán nem rendkívüli a világszerte élő gyűjtögető-vadászó népeknél, aligha nevezhető piszkosnak, durvának és rövidnek.

A kungok tevékeny életük mintegy harmadát munkával, egy másik harmadát más táborokban élő rokonok és barátok látogatásával, a harmadik harmadát pedig rokonok fogadásával töltik.

A tekintélyes szabad idő óriási lehetőségeket nyit a *kultúra felépítésére*, ami éneklést, rituális táncokat és mesélést jelent. A mesélés a közösség idősebb tagjainak kedvenc foglalatossága, akik általában lelkes és aktív közönséget vonzanak – kultúrájuk döntő részét a kungok sem a hátukon, hanem a fejükben hordják.” – fejezi be Lee. (4)

Szertartások, ünnepek

Minden nép életében fontosak az együttlétek és szabályok, amelyekkel fenntartják a közösséget. Még a gazdaság megteremtésében is szerepe van a nem gazdasági motívumoknak.

Házasság, gyermekszületés

A *házasságkötés, a gyermekszületés* fontos ünnepségek. Egyes törzseknél hetekig tartott az esküvő, és ráment a család minden tartaléka. A vérfertőzést igyekeztek kizárni. A poligámia érdekesen nyilvánult meg bizonyos hordáknál: „Az előírt feleség volt a státusfeleség. Egyedül övé volt az igazi feleség pozíciója. A férfi ugyanakkor más vidékről fogoly nőt hozatott, ez dolgozott rá, ő volt tehát a munkafeleség; idővel elnyerhette a férfi kegyét és szerelem-feleséggé léphetett elő.” (5)

A gyermekvárás is külső kényszerek és hiedelmek befolyásolták. A magzatelhajtás és a *csecsemőgyilkosság* a társadalom védelmét szolgálta, az öregek megölésével

együtt. Terhessé vált a nem dolgozó ember és gyakran éhség fogadta az új jövevényt. A túlnépesedés ellenében a felnőtt társadalmat védelmezték. Egységes és célszerű lépések voltak ezek, mert a bábik megnehezítették szüleik életét. A pillanatnyi népeségsszükséglet döntött sorsukról. Ausztráliában általános volt a csecsemőgyilkosság. Ha kevés volt a víz, az élelem – nem volt kíváncsi a gyermek. Az ikerpár egyikét eleve megölték, gyakran mindkettőt. Az elsőszülöttet nemcsak meggyilkolták: az anya meg is ette, hogy erősebb legyen ő és a következő gyermeke. Átlagosan 6 gyermeket szültek és két fiút meg egy lányt tartottak meg. Az egynemű gyermekek szegénynek számítottak. Némely szigeti népek saját csecsemőjüket megölik, hogy ne kelljen felnevelni és más vadaktól serdülőkorút vásárolnak.

A *kannibalizmus* általános szokás volt. Oka leginkább az élelemhiány. Új-Britanniában boltokban árusították az emberhúst és megölés előtt felhizlalták őket. Tibetben szülőevés volt szokásban, máshol az anya ette meg csecsemőjét. Ausztráliában a férfi nem ehetett gyermekét, de a nőnek kötelező volt. Brazíliában a halott hamuját ették. A jumenák szerint így költöztek beléjük őseik. A masszagéták állati hússal keverve ettek embert. Olykor a csoportok kicserélték halottaikat, úgy fogyasztották őket. Afrikában szertartások része volt az emberevés.

A *névadó ünnepély* illetve a *beavatás* szertartása a legnagyobb ünnep volt. A táncban mindenki részt vett. Megadták a módját a test feldíszítésének: közösen kifestették magukat és rendbehozták a „frizurát”. Felöltöttek minden rituális jelvényt. Ha valakit ünnepeltek – pl. a beavatandó fiúkat – azok különváltak, díszesebbek voltak és durván viselkedtek, hangosan követelték az ennivalót. Megkülönböztető jelük a karkötő volt. A névadás a rokoni körből történt, ezzel is őrizték az összetartozást. Fontos a szépség az ünnepségeken, ahol dalokkal tisztelegnek. A kajapók a madarakhoz szólnak. Saját vérükkel kenik be magukat és madártollal a díszük (keselyű, sas).

A beavatás kínzással és önkínzással együttjáró kemény erőpróba. Ha nem élte túl valamelyik ifjú, az a szülőnek nem fájdalmas veszteség, hanem szegény. Gyakran kellett a fiúknak ez alkalommal nagy vadat felkoncolniuk. Ha az nem akadt – ember is megtette.

Gyász, halotti tor

Kiemelkedő ünnep a *gyász* és vele a *halotti tor* is. Hittek a kettős énben és a túlvilágban, amely elgondolásuk szerint a létezőnek egy távolabbi része. Ezért temették el a halottal a tárgyait és élelmet. Esetleg visszavárták, vagy el sem temették: fák alá ültették. Peruban az elhalt törzsfőnök tetemét minden tanácskozáson az asztalfőre ültették. Érdekeselek azok a jelenségek, amelyek megerősítették a természeti emberben, hogy „ő kettő”: a saját árnyéka, amely követte őt és mozgott; arcának, alakjának tükörképe a vízben; a visszhang jelensége; az álom, amelyben „valahol járt”, míg a vele alvó látta, hogy nem távozott el; az ájulás és öntudatlanság állapota (l.: a „magához tér” mai kifejezésünket). Ezután teszi fel a kutató kérdést: „Mi tehát a halálnak elkerülhetetlen értelmezése? Az alvás után, mely hasonló a halálhoz, a másik »én« vissza szokott térni. Sőt visszatért az eszméletlenség után is, mely a halálhoz már valóban nagyon hasonlít. Vajon nem fog-e szintén visszatérni e még hosszabb ideig tartó nyugalom és merevség után is? Világos, hogy ez lehetséges – sőt még valószínű is ... valahol még mindig van ... minden pillanatban visszatérhet, hogy megtegye azt, amiről mondotta, hogy meg akarja tenni.” (6)

Ahol csapásként fogták fel a halált, arról is meg voltak győződve, hogy azt gonosz szellemek varázslattal idézik elő. Ha kiengesztelik őket, a halál elkerülhető szerintük.

A *temetkezési szokások* is a halálról való elképzelésekkel függnek össze. San Cristoval szigetén a temetkezésnek 21-féle módja ismeretes. Attól féltek, hogy a halott

bosszúállni visszajön, ezért pl. a taszmániaiak nehéz köveket helyeztek a sírra, gyakran össze is kötözték a halottat.

Az eszkimók ezzel szemben a halotti tor alkalmával nagy ünnepélyt rendeznek, ahol az utolsó falatig elfogyasztják a halott eleséggészletét ill. dobnak belőle a szellemeknek. 2-3 napos mulatozás után elosztják a hagyatékot is. Ezt a hozzátartozók a vendégsergeknek adják; még a ruháikat is levetik. Majd minden hajszálat levágnak magukról mondván: már mindent szétosztottak.

Kelet-Queenslandban állványokra teszik a tetemet és a hulla nedvét elfogyasztják. Így veszik örökül vitézségét.

Az Új-Hebridákon úgy hiszik, a lélek 2-3-szor is meghal. A borneói dajakoknak az a hite, hogy hétszer annyit él a lélek a túlvilágon, mint a földön – majd gomba, fű, gyümölcs vagy virág lesz belőle. Attól függően, hol jelölik ki a lélek helyét (szív, agy, máj, lélegzés, vese), félelmetes szokások alakulnak ki. Pl. ha a lélek helye a fej – gyűjtik a koponyát. Ezért ölnek meg idegen törzsbelieket is. Kiássák, festik, feldíszítik és kunyhóikban őrzik azokat (Új-Guinea, Dél-Amerika). Máshol guggoló ülésben temetnek.

A Mississippi-völgyi indián temetők bőrbe, gyékénybe gondosan betakart halottai magas fákon vagy állványokon nyugosznak. Az ozsibvék földbe temetkeznek, de ráfából házikót emelnek.

Mérés

Nagyon érdekes az *idő mérése*. A mi időfogalmunk az órával kapcsolódik össze. *Afrikában* a természet: a Nap, a Hold, a kakaskukorékolás, a bagolyhuhogás, a kakukkdal a tájékozódás alapja. A napszakokról úgy tartják, az a víz húzás, a jószág-hazatérés ideje. Ugandában az év = mezőgazdasági esemény-év, lehet 350 vagy 390 napos, ha az események úgy állnak össze. A hónap = holdhónap, annak eseményeivel; időjárás – hónap: „forró” vagy „első eső ideje”, a „gyomirtás”-é, „babszedés”-é. A hét a piacnapok összege; van ahol négy nap, öt nap. A nap felosztását a jószág körüli események tagolják. Mi is ismerjük a „pössentésnyi” időt, a „míg megfő az étel” idejét. Tehát számszerű naptár nincs, csak eseménynaptár, mert az *idő: események együttese*. Ha napfelkeltére beszél sz meg randevút, az lehet 5 óra és 7 óra is. A múltat szájhagyomány méri. 600 évig is „emlékeznek”. Ők nem használják, hanem teremtik az időt.

Hasonlóan izgalmas a *számolás*, a *mértékek* és a fejlett matematikai gondolkodás *Afrikában*. Az idő jelölését, a naptár szükségletét a mezőgazdasági munka igényei vetették fel. Gyakori az 5-ös és a 20-as számrendszer. A busmanok csak az 1-et, 2-öt és sokat ismerték. Számok helyett számjelölő szavak vannak, pl.: ujjak, kezek, lábak. Ezek fejeznek ki számalakot: 2 kéz és 1 láb = 15. Négy szám ismerete esetén is képesek a továbbszámolásra – fogalmakkal. Embert, állatot akkor sem számolnak, ha tudnak, mert félnek a gonosz szellemektől. Kutatók szerint a fizikai környezet, az öröklött kulturális háttér és a külső erők határozták meg a matematika fejlődését. A mindennapi szükséglet megszülte a megoldásokat. Gyakori kommunikáció a *gesztus*, a *mutogatás*. Főként akkor nem mondanak ki számokat, ha azok valamiért szerencsétlenek. Ugye ismerős?

A kereskedelem gyakoriságával megjelent a csereeszköz, mely bármi lehetett. Gyakori a kauri – a csigaház. Megjelentek a *mértékek* is. Addig a falu leghosszabb karú embere adta a ruha mértékét. A népszámlálás madzagra csomózással vagy boton rovással történt. Az időt is így mérték. Hogy csinálta a csaga felesége? – „férjét várva sorra bontotta ki a csomókat; fa főzőkanala nyelére egy-egy rovást véselt, ha a férje megütötte. Amikor már nem volt több hely, elérkezett a válás ideje.” (7)

Ismerd meg a brit birodalmi rendszer mértékeit, melyeket az emberi testrészek szabványosítottak a gyarmati népeknél:

„hüvelyk = a hüvelykujj hegye és ízülete közötti távolság;

rőf = (bibliai mérték) a könyöktől a középső ujj hegyéig, vagy hattenyérnyi hossz;

láb = négy tenyér, vagy tizenhat ujj. Ezer évvel ezelőtt ezt 36 → a kalász közepéből való – árpaszemként szabványosították;

yard = Edgár király orrától kinyújtott karjának középső ujj hegyéig vett távolság;

öl = a széttárt jobb és bal kéz ujjhegyei közötti távolság;

acre = akkora földdarab, amekkorát egy pár ökör egy nap alatt fel tudott szántani.” (8)

Lehet, hogy nem tudja megszámlolni juhait a fekete ember, de ha egy eltűnik, azonnal észreveszi.

Játék

Sokat jelent a *játék* a természeti ember életében. Míg az európai iskola meg nem jelent Afrikában, minden ismeret a falu véneitől, a szülőktől és testvérektől került a néger gyermekhez; annyi, amennyi ősei életmódjának folytatásához szükséges volt. A játék szerves része a nevelésnek. A legkorábbi gyermekkortól ez tanította meg neki, hogyan kell viselkednie. Keresik a tudósok is a választ: miért fontos a játék az ember életében?

Próbálj erre válaszolni!

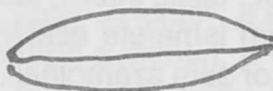
A gyerek játszik egyedül és a többiekkel, incselkedik a felnőttel. A legjobb játék az, amit nem néznek végig a felnőttek. A tegnapi gyermek úgy játszott, mint a mai. Vannak nagyon régi játékok. Ilyen a kecskebak, a kiszámoló: ugyanaz az I. századi Rómában, mint a XX. századi Svédországban.

Visszatérve tárgyunkhoz: az afrikai gyermek is kiszámolt (lábujjon is), játszott a 3 egysorban-t, hálózatoskat csinált (ne emeld fel a kezéd!), készített rejtvényt, játszott a számsorrendezést. A felnőtt afrikai férfi szerencsejátékot űzött, a dél-amerikai kakasviadalt élvez stb. Ismerjünk meg két játéktípust!

a) Kösd össze a pontokat úgy vonalakkal, hogy közben ne emeld fel a kezéd (mint a busong gyermek)!

b) „...a libériai kpelle gyerekek rejtvénye ismerős történet, logikai játék: élt egy ember, akinek van egy leopárdja, egy kecskéje és egy halom kasszava (manióka) levele; ezt mind át kell vinnie a folyón. A csónakban azonban egyszerre csak egy fér el az ember mellett. A kecskét nem lehet egyedül hagyni a leopárral, de a kasszavalevelekkel sem, mert azt meg ő eszi meg. Akkor hát hogyan lehet átvinni őket a folyón? Mivel a leopárdot hidegen hagyják a levelek, ez a pár hagyható együtt. Az ember elindul a kecskével...” (9)

folytasd:

A test és a test díszítése

Bizonyára elfogadod, hogy a ruhának csak a testtel együtt van értelme! A test „bűnös” az egyik kultúrában és „csodálatos” a másikban. Vannak akik állítják, hogy a „vadság” kora akkor ér véget, amikor emberei felöltöznek. A meztelenül születő emberiség lassan-lassan valóban felöltözködik. A leghidegebb jégkorszaki emberábrázolás meztelennek mutatja a testet bizonyítván, hogy nem(csak) a hideg ellen burkolódik be az ember. Az eszkimó csecsemőt ma is naponta kiteszik meztelenül a hóba – edződni.

A test

Tudományos alapon állítják, hogy a *testnek* a meleget nem feltétlenül kívülről kell kapnia. A hőmérsékletet a bőr alatti zsírszövet szabályozza. Eszerint az emberiség „elsatnyulását” mutatja, ha ruhával kell védekeznie a külső hőmérséklettel szemben. Megjegyzik, hogy a hideg elől beburkolózó ember éppen a legkényesebb testrészeit – szemét, száját, orrát, fülét – nem védi. Százezer évek teltek úgy, hogy védekezésül nem öltözött fel az ember. Olvastam, hogy a Dél-Afrika hidegebb részein ruhátlanul élő emberek akkor pusztultak el tüdővészben, amikor a hittérítők felöltöztették őket a hideg ellen.

A modern ember a fiúgyermeket melegebben járattja. A női ruha 10-50%-át sem éri el a férfiöltözetnek.

Figyeld meg ezt környezetedben és írd le a tapasztalataidat!

A finn ember – személyesen is láttam Finnországban – kellemesnek találja szaunázás közben, hogy a forró gőzből a jéghideg vízbe ugorjon! Emlékezz Schirilla György jeges Duna-beli úszásaira!

D. Morris könyvet szentelt a testnek és a testrészeknek. Ajánlom, olvass bele! Több helyen megpróbálok kedvet csinálni ehhez. Az emberi testet a legkülönösebb dolognak tartja a természetben. A „hátsó lábain peckesen lépdelő” négylábú ősrünk – és magunk – csodálattal tölti el. És a miért-re nincs kielégítő válasz: miért egyenesedtünk fel, hogyan lettünk sima bőrűek, s miért jó ez az „idétlen” tartás?

A test vonzza a szemet egészében és részleteiben is. A rassz-beli különbségeket nem tartja nagynak. A világ népességének 92%-a fehér és keleti, a maradék 8% néger és busman. 18 éves korra éred el a felnőtt súlyt és méretet, melynek átlaga: férfiaknál 175 cm és 73 kg; nőknél: 162 cm és 61 kg. Amerikai a legsúlyosabb férfi 635 kg, és mexikói az a törpe nő, aki 17 évesen volt 2,13 kg.

Ellenőrizd, hol tartasz méreteiddel!

Az „embertérkép”-nek nevezett könyv részenként vizsgálja a testet. Az eljárás végkövetkeztetése a „sok hűhó semmiért” gondolat: „minden, arra irányuló nekikeresedett igyekezetünk ellenére, hogy külsőnk minél jobban eltérjen a többiekétől, különböző kulturális szimbólumainkkal és testi szokásainkkal együtt is – mindannyian alapvetően ugyanolyanok vagyunk. A furfangos csecsebecséken, a karpereceken, a frizurákon és a kozmetikumokon túl sokkal több bennünk a közös vonás, mint amennyit általában bevallunk magunknak.” (10)

Díszítkezés

A természeti ember *díszítkezése* nem nevezhető ruhának, de az sem mondható, hogy teljesen mezítelen lenne. Bizonyos törzseknél ez egyetlen öv vagy pénisztartó. Másutt a nő egyetlen ruhadarabja a *fejkendője*. Anélkül nem jelenik meg, zavarban van. A *test elfedésében* nem azonosak a szokások a különböző kultúrákban. Az *európai ember nyaktól combig* burkolózik be, az ázsiai nő lába számít obszcénnek, az *arab nő az arcát* takarja el. A természeti népek ruhadarabjai sem az elfedést szolgálják, vagy az nem szemérmességük jele. A mezítelenül járó pigmeus férfi visel ugyan *pénisztartót* a lába között, amely 5-6 cm átmérőjű, 40 cm hosszú és sárga színű. Mai szemmel nézve ez inkább dicsekvésnek tűnik, de mindenképpen hangsúlyozást jelent. Ez újul meg a reneszánsz falloszkultuszában.

A törzsi társadalmak egy része – ha lehet érzékeltetni e finomságot – nem a testét fedi be, hanem a *bőrét díszíti*, és ennek jelentősége sőt jelentése van. A bőr egyrészt a test biológiai-pszichológiai határa, másrészt társadalmi határ is. Ki hogyan értelmezi ezt, aszerint díszíti. Mondhatjuk okoskodva, hogy a testfelszínen (is) játszódik az emberi szocializáció. Nagy biztonságot ad az embernek, ha összhangban van az őt körülvevő világgal. A divatos ember magabiztos. A díszítkezés és öltözködés alakítja

és közvetíti is azonosulásunkat a környezetünkkel. A meztelen ember, akinek nincs vagyona, nem képez felesleget, nem is tudná tárolni, magára aggatja ingóságát. A ruhája a hordozható háza, a hatalma jelképe. Valóban: a kalap megnöveszt, a széles váll erősít, a ragyogás elképeszt és tiszteletet kelt.

A természeti népek viselnek némi ruhát (övet, ágyékkötőt) vagy *festéssel és tetoválással* öltözködnek. Jellemzőek az ékszereik is. Fontos a hajviselet, valamint az általánosnak mondható testtorzítás(ok). Mindezekben nagy jelentőségük van a színeknek is. Gyakran kifejezik a kort, a nemet, a társadalmi helyzetet, az alkalmat.

A kajapók – míg meg nem jelent az európai viselet náluk – mindig festették magukat. Olvastuk, hogyan néz ki nagyjából a férfiember. Jellemzője a *festés és a színek*. A vörös és a fekete, amelyet a fehér szín egészít ki, a domináló színek. Ezek arányának jelentősége van. A törzset, felkart és combot feketére festik. Ez a szín látható az arcon, a homlokon, a szemén és a szájon. A lábszár és a lábfej, az alsókar, a kézfej és a szemkörnyék vörös. A fekete a faluhoz tartozás határszíne és a halálé. A szellemek színe a fehér. A fekete részek jelentik a falat a külső erők elé. A vörös az erő színe és a külvilággal érintkező kézre, lábra, arcra, szemre kerül. Fokozza az ember erejét a külvilággal szemben.

A *gyerekeket* bonyolult mértani ábrákkal karcollják tele az anyák nyaktól térdig. Levél-tű a munkaeszközük. Az alapos munka – hogy „jól öltözöttek” legyenek – több órát igényel. Ki-ki elengedheti fantáziáját, *egyéniítheti* az ábrákat. A mai Marcsikon, Julikon masnikkal, fodrokkal jut kifejezésre az anyai szeretet – ott ez a „ki tud eredetibbet karcolni” versenyben nyilvánul meg. A gyermek pedig önfegyelmet tanul. Pistinek, Péternek hátratett kézzel, csendben kell ülnie a természetrajz órán; a kis kajapónak fekve, némán kell túrnia órákon át a szurkálást-karcolást. Egyéníti őket a művelet, ellentétben azzal, ami a férfiakkal, felnőttekkel történik. A nők gyermekmódon festik egymást. A *férőfestés* célja, hogy *egymáshoz hasonlónak* tegyen. Ezzel *összetartozásukat* erősítik. Összegyűlnek, közösen díszítkeznek. Egyszerű, könnyen megvalósítható a minta. A díszítkezést szertartások követik.

Már a jégkor embere is használta a *vörös színt*. A ma élő dél-afrikai busmanok vadász nép. Kezdetlegeseek a fegyvereik, a szín, a festés a sikeres vadászat része. Miután közelről kell elejteni a vadat, felöltik a zebraéval rokon sárga-piros színeket. A tűzföldi ona-indiánok télen fehérre festik magukat, hogy a hóval egybeolvadjanak vadászat közben. Gyakran szolgálta a szín a megkülönböztetést: a törzsfőnök harc közben így ismerte fel a saját embereit. Ez a katonai egyenruha őse. Úgy gondolták őseink, hogy a szellemekre is hatnak a színek. Ezért a „test kapuit” – száját, szemet – színes körökkel védték. Az indián „rézbőre” is festés eredménye.

Hajviselet

A borotválás, szőrtelenítés, hajvágás (vagy ellenkezője) is fontos jelentéssel bír, megváltoztatja a természettől kapott formát. A Varjak Népe nevű indián törzsben a nők haja rövid, a férfiaké hosszú. Jellemző, hogy a göndör népek egyenesítik a hajukat, a szőghajúak göndörítik. Akinek vékony, gyenge szálú hajat adott a teremtető, az aztán nekimegy mindennel: tehéntrágya, faggyú, agyag és állati szőr keverékével merevítik pl. Belga-Kongóban. Ez a tapasztott torony hátrahúzza a nő fejét több kg súlyával és ajakának csábító csucsorítást ad. Lelke rajta!

A kajapó szertartásban nagy jelentősége van a *szőrzet eltávolításának*, amelyről az a véleményük, hogy míg a testen belül van: él, azon kívül elidegenül viselőjétől és elhal. A leborotvált szőrrel válik a bőr vérből és húsból társadalmi takaróvá, mellyel fegyelmezni lehet az ember ösztöneit. A tisztálkodás is ezért fontos számukra: közösségellenes tetteknek számít, ha bőrük nincs lemosva.

A *haj* kitör a biológiai testből és behatol a társadalmi térbe. A kajapóknál egyesek

viselhetnek hosszú hajat, mások nem. A csecsemők, a nők – akik szültek – és a hímvesszővel rendelkező beavatott férfiak hosszú hajúak. A gyermek, a lány, a fiú, a gyászoló csak rövid hajat viselhet. A szopós gyermek még anyja biológiai energiájához tartozik, s mint ő, hosszú hajat viselhet. Elválasztásától megrövidítik haját, ettől kezdve önálló, de szexuális képessége még nincs. Ha valaki elveszíti szeretteit: megcsonkul a biológiai lénye, meg kell rövidíteni a haját. Ma is vallásonként eltérő a hajjal, szőrzettel kapcsolatos felfogás.

Testcsonkítás és torzítás

Hitbeli felfogás, szépségésszmény és gyakorlatiasság egyaránt alakítja azokat az eljárásokat, amelyek szokássá vagy divattá teszik a testbe való beavatkozást. Ezek mai szemmel megdöbbenőek, nevetségesek és visszataszítóak is lehetnek.

A torzítások sora végtelen. Szokás az amerikai karaibiknél, hogy *elkötik a bokát* és a térdet, így lábszáruk golyóformára nő. A pápuák (Új-Guinea) a *karizmot* növesztik hasonlóan. Divat lehet a *fejforma megváltoztatása*: amerikai indián törzsek diótörő-forma szerkezetbe szorítják a fejet. Teszik Afrikában is, és szokásban volt Egyiptomban (I. fáraófejek). Ahol elterjedt: az emberek fejükön hordják a terhet. Itt a csúcsos fej az előkelők „viselete”. Máshol éppen a lapított fej az előkelőség jele (Egyiptom).

A *tányérajak* lényege, hogy az afrikai négerek tányérnyi fakorongot erősítenek szájukra. Ismerd meg a történetet: „Az arabok arról a vidékről rabolták a nőket háremeikbe, és a négerek azt tapasztalták, hogy a megnyújtott ajkú lányok nem kellenek nekiik. Az arabok ugyanis európai módon csókolóznak, ami annál a néger törzsnél ismeretlen.” (11)

Kis iróniával hozzátehetjük: talán így kevesebbet beszélt a nő.

A kajapóknál a legfontosabb ékszer az *ajakék*: idősebb férfiaknál hatalmas méretű. Náluk csak férfiak „viselik”, és fontos társadalmi helyzetet és személyes erőt fejez ki. Kiegészíti a kifúrt fület – mindkét nem ékét. Nem véletlen, hogy a beszéd és a hallás kellékeit hangsúlyozzák. A kristályból készült hengeres ajakék pl. az idős férfi legdrágább kincse: 15 cm hosszú és 2,5 cm átmérőjű is lehetett.

Gyakran *átfúrták az orrsövényt*, s teleaggatták pálcával, csonttal, fémmel vagy kagylóval. Kitüntetett szerepe volt a *fűlnek*: azt kifúrták, díszítették. A pápuáknál, de máshol is – ez vallásos aktus és olyan fontos, mint Európában a keresztelő. A kaffer társadalomban csak a férfifülhöz nyúlhatnak. A zambézik füle vállukig ér. A kifúrt lyuk karnyi vastag. Új-Kaledóniában odaakasztják a házi eszközöket és a cipekedni valót.

A *körülmetelés* a mohamedán kultúrában volt szokásos. Ezek „az istennek tetsző” önkínzások: „Van olyan aratási ceremónia, hogy a felserdült ifjú fogát kihúzzák, vagy átfűrészelik, azzal a saját szempontjukból értelmes megokolással, hogy utat nyissanak ott a léleknek.” (12)

A *vérző seb* és a *vér* megbecsült érték. A magukon ejtett sebeket tartósítják, tágítják, bekenik – és a hegekre nagyon büszkék. Seb a férfitesten: az erő és a bátorság jelképe.

Ékszerviselés

Nem csupán szépítkezés, hanem a társadalmi helyzet jelzője. A jégkori vadászok is csak férfi csontvázakon találtak övet, bokaperecet, nyakláncot, karkötőt; mindezt kagylóból, csontból. Viselték az elejtett állat fogait is. Talizmán is volt: elűzte a gonosz szellemeket, a jókat megvesztegette. Az ékszerdíszítés kiemelte a szép testrészeket, ill. segítette azt megteremteni. A nehezebb ékszereket a törékenyek, a könnyebbeket a zömök emberek szeretik. Az ékszer csörgése, zaja is fontos volt. Rendkívül súlyos egyik-másik esetben a felékszerelés. A néger törzsfőnököt, aki hivatali díszait felöltvén nem tudott megmozdulni: szolgálai cipelték. A maszáj férjezett nő hatalmas, fém nyak-

tekercset viselt, mely a válláig ért. (Különben is több kg ékszeret viselt magán.) Meleg napon úgy felforrósodott, hogy viselőjét enyhítésképpen nyakon kellett önteni vízzel. Divatos és szép volt számukra a szoros öv-viselet is, mely 10 cm-t is összehúzott a férfi derekán.

Fogalmak

életmód: válasz arra a kérdésre, hogyan és miből élünk? Cselekvési és magatartási rendszer, mellyel életük fenntartására, változó szükségleteik kielégítésére többé vagy kevésbé tudatosan törekszenek az emberek.

fel- (be-)avatás: férfivé avatás szertartása a természeti népeknél, mely a fiúkat kemény, bátorságot kívánó és nehéz próbák elé állítja.

szépségeszmény: koronként változó elképzelés arról, milyen a szép ember. Aki nem felel meg ennek, de van ilyen vágya, törekszik ezt mesterségesen ill. tudatosan elérni.

szocializáció: bevezetés (és részben beilleszkedés) a társadalomba. Eközben tanulja meg az ember a társadalom szabályait és alakul ki a személyisége. A család és az iskola szerepe kiemelkedően fontos benne. Társadalmi tanulás, mely egész életünkben tart. Minden intézmény szocializál, de erősek a spontán hatások is.

társadalom: az ember mesterséges környezete, melyet teremtett. Nem egyszerűen emberek együttese, hanem emberek meghatározott, kölcsönhatáson alapuló viszony-rendszere.

JEGYZET

- (1) J. Chermas – R. Lewin: Nemcsak munkával él az ember. Gondolat, Budapest, 1986. 115. o.
- (2) A társadalom (Szerk.: Stein Lajos). A műveltség könyvtára, Athenaeum, Budapest, 1908. 1. o.
- (3) S. Sumner: Népszokások. Gondolat, Budapest, 1978. 278. o.
- (4) Chermas – Lewin: Id. mű 15-16. o.
- (5) Sumner: Id. mű 715. o.
- (6) H. Spencer: Az állatkultusz eredete. Haladás c. kötet. Révai Kiadó, Budapest, 1919. 109. o.
- (7) C. Zaslavsky: Afrika számol. Gondolat, Budapest, 1984. 109. o.
- (8) U.ott
- (9) U.ott
- (10) D. Morris: Testközelen. Gondolat, Budapest, 1990. 17. o.